Тема 1. Правові підстави та порядок застосування поліцейських заходів примусу (фізичної сили, спеціальних засобів)

Вибір континууму сили та правові підстави застосування її на сьогоднішній день набуває не аби якого значення. Нерідко є випадки не пропорційного застосування сили працівниками правоохоронних органів. Тому слід більше уваги приділити правовому полю застосування поліцейських заходів примусу та й сили в тому ж числі. Тактика самозахисту правоохоронців полягає у ефективному виконанні обов'язків працівників правоохоронних органів. Для вдосконалення своїх професійних навиків у поліцейських має сформуватися повага до прав людини, розуміння верховенства права, сприяти формуванню вмінь та навиків професійного спілкування, вміло застосовувати отримані знання в закладах освіти зі специфічними умовами навчання в практичній діяльності по виконанню своїх службових зобов’язань. Також правоохоронці мають розвинути свої здібності щодо професійного спілкування.

1. Перелік та визначення видів заходів примусу

Розглянемо детальніше, що саме відноситься до поліцейських заходів примусу. Ст. 42 ЗУ «Про Національну поліцію» дає перелік та визначення видів заходів примусу.

«Поліція під час виконання повноважень, визначених цим Законом, уповноважена застосовувати такі заходи примусу:

1) фізичний вплив (сила);

2) застосування спеціальних засобів;

3) застосування вогнепальної зброї».

Перелік заходів примусу, до яких може/повинен вдаватися поліцейський, визначений у ч. 1 ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію», є вичерпним, водночас застосування одного зі заходів примусу унеможливлює застосування інших заходів примусу одночасно.

«Фізичним впливом є застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників».

«Спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу – це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (зокрема від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин».

Застосування фізичної сили не може вважатися найменш небезпечним із заходів примусу та таким, що має передувати застосуванню спеціальних засобів чи вогнепальної зброї. Обрання примусового заходу здійснюється на розсуд поліцейського пропорційно рівню небезпеки реагування, а також відповідно до ситуації, яка виникає. Залежно від розвитку ситуації поліцейський може:

- припинити застосування фізичної сили та зробити перехід до застосування спеціальних засобів;
- припинити застосування фізичної сили та здійснити перехід до використання вогнепальної зброї;
- припинити застосування фізичної сили та здійснити перехід до застосування вогнепальної зброї;
- припинити застосування фізичної сили та здійснити перехід до активного застосування вогнепальної зброї;
- припинити застосування спеціального засобу та здійснити перехід до застосування фізичної сили;
- припинити застосування спеціального засобу та здійснити перехід до використання вогнепальної зброї;

- припинити застосування спеціального засобу та здійснити перехід до застосування вогнепальної зброї;
- припинити застосування спеціального засобу та здійснити перехід до активного застосування вогнепальної зброї;
- здійснивши використання вогнепальної зброї, перейти до застосування фізичної сили;
- здійснивши використання вогнепальної зброї, перейти до застосування спеціальних засобів;
- здійснивши використання вогнепальної зброї, перейти до активного застосування вогнепальної зброї;
- припинити застосування вогнепальної зброї та здійснити перехід до застосування фізичної сили;
- припинити застосування вогнепальної зброї та здійснити перехід до застосування спеціальних засобів;
- припинити застосування вогнепальної зброї та здійснити перехід до використання фізичної сили;
- здійснити перехід до активного застосування вогнепальної зброї.

2. Умови та межі застосування поліцейських заходів примусу

Відповідно до ч.1 ст 43 ЗУ «Про Національну поліцію» поліцейські зобов'язані «… заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що склалася, таке попередження є невиправданим або неможливим» та ч.2 цієї ж статті «Попередження може бути зроблено голосом, а за значної відстані або звернення до великої групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі звуку». Розглянемо більш детально як і при яких обставинах

робиться попередження в залежності від обстановки, яка склалася під час застосування поліцейських заходів примусу.

Попередження про застосування заходів примусу

СПОСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ	
Може бути зроблене:	В яких випадках
- голосом	- всі випадки
- через гучномовні установки, підсилювачі звуку	- значна відстань або звернення до великої групи людей

ТЕРМІНИ (строки) ПОПЕРЕДЖЕННЯ	
Попередження робиться:	Винятки:
- заздалегідь попередити особу про застосування	- зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського
- надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського	- зволікання може спричинити інші тяжкі наслідки
	- в ситуації, що склалася, таке попередження є невиправданим або неможливим

Категорія осіб, відносно яких заборонено застосовувати заходи примусу

Заборонено до:

- жінок з явними ознаками вагітності;
- малолітніх осіб;
- осіб з явними ознаками обмежених можливостей;
- осіб з явними ознаками старості.

Дозволено у разі:

- збройного нападу

- групового нападу

- учинення збройного опору поліцейському (що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських)

Якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо

Візуальне визначення осіб, до яких діють обмеження по застосуванню заходів примусу

КАТЕГОРІЯ:	**ОЗНАКИ:**
- жінки з явними ознаками вагітності	візуально можуть бути визнані вагітними
- малолітні особи	суб'єктивно сприймаються як особи до 14 – річного віку
- особи з явними ознаками обмежених можливостей	мають каліцтва чи вроджені вади, з огляду на які особа не може створювати небезпеку життю чи здоров'ю оточуючим
- особи з явними ознаками старості	сприймаються як неспроможні внаслідок вікових змін створювати небезпеку для життя та здоров'я оточуючих

Застосування фізичної сили

Застосовується для:

- забезпечення особистої безпеки

- забезпечення безпеки інших осіб

- припинення правопорушення

- затримання особи, яка вчинила правопорушення.

Якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом.

3. Правові підстави застосування сили поліцейським.

Законом України «Про Національну поліцію» було визначено перелік заходів, якими мають оволодіти поліцейські для виконання своїх службових повноважень. Так у ст. 30 ЗУ «Про Національну поліцію» перелічені види поліцейських заходів.

«1. Поліція для виконання покладених на неї завдань вживає заходів реагування на правопорушення, визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним процесуальним кодексом України, на підставі та в порядку, визначених законом.

2. Поліція для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення також застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу, визначені цим Законом.

3. Поліція для виконання покладених на неї завдань може застосовувати інші заходи, визначені окремими законами.

4. Якщо поліцейського неможливо ідентифікувати за зовнішніми ознаками, він зобов’язаний пред’явити особі документ, що посвідчує його повноваження.»

Керівні принципи застосування поліцією заходів примусу визначено у:

- Резолюції 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку»;

- Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи №690 (1979) «Декларація про поліцію».

Застосування поліцейських заходів примусу здійснюється з єдиною метою та за єдиним порядком незалежно від виду примусового заходу.

Застосуванню примусового заходу передує прибуття на місце події поліцейського та визначення ним превентивного поліцейського заходу, який

має забезпечити публічний порядок та безпеку й підстав для його проведення. Завдяки позитивній аргументації та впевненій позиції мета заходу може бути досягнута без спротиву з боку правопорушника та інших осіб, що перебувають на місці події.

Метою застосування поліцейськими примусових заходів є забезпечення подолання спротиву проведенню превентивного поліцейського заходу, відновлення публічного порядку та безпеки, локалізація негативних наслідків, у тому числі збереження місця події у первинному, незміненому стані, забезпечення фіксації та збирання речових доказів на місці події у передбачений у законі спосіб, а також затримання особи правопорушника, його доставляння до територіального підрозділу поліції.

Якщо перебування поліцейського на місці події не забезпечує проведення поліцейського заходу, правопорушник не виконує команд поліцейського, але не вдається до активної протидії законним вимогам поліцейського, не становить загрози та не опирається контролюючим діям поліцейського (пасивний опір) поліцейський має попередити правопорушника про відповідальність за злісну непокору законному розпорядженню або вимозі поліцейського при виконанні ним службових обов’язків (ст. 185 КУпАП), а також про можливість застосування до нього фізичної сили, спеціальних засобів чи вогнепальної зброї у разі продовження протиправної поведінки.

Поліцейський має надати правопорушнику достатньо часу для сприйняття та виконання законної вимоги поліцейського, а також для припинення пасивного опору та демонстрації відсутності спротиву.

Якщо поліцейський вважає, що мета застосування примусового заходу ним досягнута, а порушений порядок проведення превентивного поліцейського заходу відновлено, він повинен припинити застосування цього примусового заходу та повернутися до виконання превентивного поліцейського заходу.

У межах заходів реагування на правопорушення, визначених КУпАП та

КПК України, заходи примусу застосовуються поліцією з метою забезпечення особистої безпеки поліцейського, безпеки оточуючих, порушника.

Наслідком застосування примусу може бути затримання правопорушника у встановлений у законі спосіб, припинення правопорушення, встановлення особи правопорушника, забезпечення складання протоколу про адміністративне правопорушення в разі неможливості складання його на місці правопорушення, якщо складання протоколу є обов'язковим, тощо.

Отже розглянемо більш детально щодо вибору й поступовості застосування сили.

4. Правові норми та правила застосування спеціальних засобів.

Працівник поліції для виконання своїх службових повноважень відповідно до ч. 4 ст. 42 ЗУ «Про Національну поліцію» має право застосовувати та використовувати такі спеціальні засоби:

1) гумові та пластикові кийки;

2) електрошокові пристрої контактної та контактно-дистанційної дії;

3) засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо);

4) засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії;

5) засоби примусової зупинки транспорту;

6) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби;

7) службові собаки та службові коні;

8) пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії;

9) засоби акустичного та мікрохвильового впливу;

10) пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень;

11) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії;

12) засоби, споряджені безпечними димоутворювальними препаратами;

13) водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби.

Перелік спеціальних засобів, визначений у ч. 4 ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію», є вичерпним та може бути розділений на групи:

- засоби, придатні для захисту людини від ураження різними предметами (зокрема зброєю);
- засоби тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника);
- засоби пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують.

Поліцейський зобов'язаний негайно зупинити застосування певного виду заходу примусу в момент досягнення очікуваного результату!

До переліку спеціальних засобів не включено елементи однострою поліцейського, засоби індивідуального захисту, а також прилади (пристрої), які мають однакові зі спеціальними засобами властивості (призначення), але не долучено до норм забезпечення підрозділів поліції спеціальними засобами та вогнепальною зброєю, що мають бути визначені наказом Міністра внутрішніх справ України (пп. 2, 7 ч. 1 ст. 16 Закону України «Про Національну поліцію»).

Правила застосування спеціальних засобів.

Гумовий кийок – спеціальний засіб, який мають право застосовувати зокрема, поліцейські, військовослужбовці Національної гвардії України, співробітники установ виконання покарань, посадові особи інших правоохоронних органів України, визначених законодавством, для відбиття нападу на осіб, об'єкти, приміщення, затримання особи, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законному розпорядженню, а так само для припинення групових порушень публічної безпеки і порядку чи масових заворушень, якщо інші способи не забезпечили виконання

покладених на ці органи обов'язків. Гумовий (пластиковий) кийок застосовується для запобігання нападу на громадян, поліцейського та/або охоронювані об'єкти; в разі затримання злочинця або адміністративного правопорушника, якщо він грубо порушує закон і не підкоряється законному наказу поліцейського; для запобігання масовому і груповому порушенню публічного порядку.

Пластиковий кийок «КПФ-02» (тонфа) – призначений для використання співробітниками МВС та іншими підрозділами спецпризначення з метою самозахисту, контролю та затримки правопорушників. Кийок складається з робочої частини та двох рукояток, розташованих перпендикулярно одна до одної. Працівникам поліції забороняється наносити удари гумовими (пластиковими) кийками по голові, шиї, ключичній ділянці, статевих органах, попереку (куприку) і в живіт.

Кайданки – пристрій у вигляді двох кілець зі замками (браслетів), які з'єднані між собою коротким ланцюгом, який використовується органами охорони порядку для обмеження свободи дій затриманого. Кайданки, переважно, надягають на кисті рук і тією чи іншою мірою позбавляють затриманого вільно рухатися. Кайданки й інші засоби обмеження руху застосовуються:

- проти осіб, які вчинили злочин або суспільно небезпечні дії (правопорушення);
- проти осіб, які чинять опір чи можуть чинити опір поліцейським, при спробі втечі;
- під час конвоювання затриманого або ув'язненого;
- якщо людина власними діями може нашкодити собі та оточуючим (наручники або інші засоби надягають на кисті рук за спиною так, щоб вони не завдавали болю);
- проведення процесуальних дій з особами у випадках, коли вони можуть створити реальну небезпеку оточуючим або собі.

Кайданки БР, БР-С, БРМ-92 призначені для використання з метою обмеження фізичного опору правопорушника. Розвиток конструкції кайданків дуже своєрідний, і пов’язаний насамперед із рівнем металообробки (як основний матеріал виготовлення кайданків). Можуть бути й інші типи кайданків:

- пальцеві наручники – одягаються на великі пальці рук, позбавляючи можливості відкрити звичайні наручники підручними засобами;
- пластикові наручники – повністю зроблені з пластику.

Використовуються поліцією для масового затримання підозрюваних. Застосовувати кайданки більше ніж 2 год безперервного використання або без позбавлення їх тиску *заборонено*.